

ЛЮБОВТА И ОМРАЗАТА НА КРИТИКА

Веселин Йосифов е написал вече десетки рецензии, статии и критични бележки, публикувал е редица доклади и беседи. Писани по различни поводи и в различно време, пръснати по много вестници и списания, предговори на издания и др., в своята съвкупност те очертават една темпераментна творческа физиономия, разностранни интереси и литературна култура. И ето след толкова години труд на литературно-критическото поприще той поднесе на читателя една съвсем малка част от тях в книга под заглавие „Статии за български писатели“. Дали това е най-хубавото, написано от критика, мъчно може да се съди, но така или иначе то трябва да потвърди, да илюстрира разбиранията му за литературата и критиката.

Чувал съм да казват за Йосифов, че има остро перо. И това безспорно е вярно. Защото малко са критиците ни, които така рязко утвърждават или отричат, както него. Във всичките му работи ярко проличават „омразата“ и „любовта“. Затова за критик като Веселин Йосифов, струва ми се, именно подходат думите на С. С. Смирнов от статията му „Бележки за критиката“: „Професията на критика може би е най-неблагодарната от всички литературни професии. Писателите обикновено се отнасят към критиците както шофьорите към инспекторите от КАТ — или ги уважават, или се боят от тях, но рядко ги обичат.“

Уважението към работата на критика и към личността му идва от неговата искреност и правдивост, от умението му да убеждава, а не да натрапва оценките си, от способността не само да съди, а да изследва духа, да вниква в дълбината на произведението, да тъкува и разяснява, да съветва и насочва, воден единствено от интересите на литературата и загрижен за съдбата на произведението и автора му.

Включеното в книгата, както и онова, което знаем от страниците на списанията и вестниците, писано от Веселин Йосифов, показва, че той по-малко или повече притежава някои от тези качества.

★
Книгата „Статии за български писатели“ се открива с очерка за Цани Гинчев — автор, чисто творчество е малко познато и почти забравено вече толкова години. Недооценено от буржоазната литературна история и критика, то не привлича вниманието и на нашите историци и критици дълго време (ако не се смята издадената през 1955 г. книга „Повести“ под редакцията и с малкия предговор на Божан Ангелов, в която кой знае защо не е включена една от най-интересните повести на писателя „Ганчо Косерката“).

Веселин Йосифов с упоритост и любов се залавя да възкреси една епоха, „когато подписа под дописка или статия вече е създавал списователска слава“ на автора и да възсъздаде образа на Цани Гинчев, който с многобройните си публикации и отделни книги е бил „всепризнат народен книжовник“.

Нужна е много любов, за да разкриеш живота на някогашното войнишко село Лясковец и да тръгнеш по неравния и не много кратък път на внука на Цани Шкипърнята (Теслата или Бравичката), да проследиш творчеството му от „Цариградски вестник“ (1860 г.) през списание „Труд“, издавано в Търново от 1887 — 1892 г. до Първия събор на българските журналисти и писатели през 1894 г., когато „едно случайно, но тежко заболяване пречупва този корав старец“.

Очеръкът на Веселин Йосифов е разгърната биография на автора на „Зиналата стена“, „Ганчо Косерката“ и „Женитба“ — един „самораслек в българската литературна нива, грапав, но пълен с жизнени сокове като ония стари брястове, в които народната легенда е олицетворила устойчивостта на българщината през вековете. Един трезв, реалистичен и оптимистичен талант, който черпи сили направо от черномозема на народния живот и народното поетично творчество.“

Характерното за нашите доосвобождениски книжовници е увлечението им в поезия. Немерената реч за тях е белег за липса на литературен талант. Тя като че не е

в състояние да изрази силните чувства и високите им идеали. По този път минава в творчеството си и Цани Гинчев, но успехите, завоювани с „Български басни“. „Две тополи или неочаквана среща“, „Стихотворения и приказки“ са далеч под равнището и значението на повестите му. Веселин Йосифов не чопли, не насилва литературните факти, за да възхвалява автора и завоеванията в поезията му (това не е и нужно). Цани Гинчев е преди всичко бележит, записал името си в нашата литература по същото време, когато Вазов бележи върха на прозата си с „Под игото“, а Захари Стоянов пише „Записки по българските въстания“. Може би затова е останал така в сянка.

Трябва да признаем, малцина са ония, които познаваха и познават творчеството на Цани Гинчев. А що се отнася до обикновения читател особено от по-младото поколение — той беше за него почти неизвестен автор. И тук очеръкът на Веселин Йосифов изигра и може да изиграе голяма роля. Историческият подход и правилните позиции позволяват на критика да намери мястото на автора на „Ганчо Косерката“ сред имената на писателите възрожденци и писателите от първите години след Освобождението ни.

„Цани Гинчев — пише той — продължава Каравеловата традиция и утвърди реалистичните основи на историческата повест в българската литература.“

Повестите на Цани Гинчев, пресъздаващи епоха, отделена дори от някогашния читател с повече от столетие, са широка реалистична картина на живота на българи и турци, галерия от запомнящи се образи на деди и прадеди, които будят патриотично чувство и гордост. Те се четат с интерес и днес, въпреки своята наивност на места, приближавайки ни до народната душа и величието на родната природа.

Това е същественото в творчеството на Цани Гинчев, изтъкнато от Йосифов темпераментно и с публицистичност и страст. Веселин Йосифов воюва за Цани Гинчев и това е добре. Но, струва ми се, след монографичния начин на изложение на биографията на забравения книжовник, общественик и публицист, воден от поставената си цел да го „върне“ на поколенията, критикът изнасилва малко литературните факти, мерилото му е снижено и изводите недостатъчно убедителни. Ние сме съгласни, че в миналото (а и от някои и сега) литературното дело на Цани Гинчев е недооценено, но за сметка на това неоправдано е днес то пък да се надценява. Някак необидителни, недоказани, прибрзани и неоправдани са констатации като: „С удивително майсторство Цани Гинчев постига историческа и социална

характеристика на тези герои“ (стр. 57) или „Човек наистина се удивява как авторът е намерил краски, за да даде в тяхната неповторимост десетки образи на хора, които толкова си приличат по душевен строй“ (стр. 58). По-нататък, към края, на страница 74 пак четем: „И в „Женитба“, както в другите си повести, Цани Гинчев е все същият свеж фабулист, увлекателен разказвач, антично свободен от предразсъдъци, защото не превръща традицията в култ, не идеализира миналото на народа, не морализаторствува“. Изобщо оценките на Веселин Йосифов тук в повечето случаи са от висока степен, и то обобщаващи, характеризиращи като че цялото творчество на Цани Гинчев. А ето че сам авторът се поправя: „В настоящия очерк — пише той — се занимах по-подробно само с две от повестите на Цани Гинчев — „Зиналата стена“ и „Ганчо Косерката“. „Женитба“, „Седянка“, очерците на Цани Гинчев и целокупното негово книжовно дело заслужават пълно и всестранно изучаване...“

Разбира се, някои от оценките и изводите са безспорни. Но общо взето в очерка преобладава биографичното, а липсва разгънатият, задълбочен художествен анализ на най-важните произведения на Цани Гинчев, не е показана истинската причина за „изместването“ на писателя от припасащото му се място, за забравянето му, което малко или много ще трябва да се потърси наред с другото и в самите художествени произведения. И ако авторът на „Статии за български писатели“ се залови, както възнамерява, в отделна книга с „пълното и всестранно изучаване“ на Гинчевото творчество, това би следвало да бъде основната му грижа.

★

Започнал с рецензии и къси литературно-публицистични статии, В. Йосифов премина към очерка-портрет. Постигнатото показва изследователска способност и умение да се отдели ценното, важното, исторически надживяло времето си, да се изтъкне то (забравеното, недооцененото или неизвестното) и да се утвърди във фонда на литературното ни наследство. Характерно е, че авторът не върви по отпъкнат път, а сам се залавя да внесе свой принос в оценяването и правилното отношение към творчеството на такива писатели като Цани Гинчев, Нешо Бончев, Кирил Христов и Борис Шивачев, неизвестно или противоречиво, недооценено или премълчавано. Може би днес само статията за патриотизма на Вазов не оставя такова впечатление. Защото ако в 1949 г. тя все още имаше стойност, включена в книгата тази статия сякаш разваля „линията“ на първия раздел. Но тежестта

тук (след очерка за Цани Гинчев) пада върху работата за поезията на Кирил Христов. Да се спрем на нея.

Задачата на критика е трудна. За Кирил Христов е писано доста. Но, изхождайки от различни идейни и естетически позиции, едни рисуват неговия литературен портрет само в бяло, други — само в черно. Почти никой не е вземал предвид сложността и противоречивостта на творческата му индивидуалност, за която още някога намекна Димитър Благоев.

„Сега ние без съжаление — пише Веселин Йосифов — изоставяме всичко, което е създадено от необуздания и драстичен проповедник на еротиката и бохемската вакханалия, от немилостивия и краен отрицател на обществената борба, от барда на шовинизма и автора на славословия за кайзеровите нашественици, от своеобразния теоретик на расизма и фройдиизма. Всичко това няма и никога не е имало никаква художествена стойност. То е извън реалистичната линия на нашето литературно развитие и принадлежи на историята.

Но това, което е създал талантливият поет, влюбен в българската природа и във всеки камък на родната земя, създадено в духа на вазовските реалистични традиции и народното художествено творчество — бодрите песни, химни и балади на Кирил Христов, жизнуетвърждаващата му лирика, немалкият брой страници, написани на звучен и чист български поетичен език — ето наследството, което ни принадлежи.“

Веселин Йосифов сполучава в оценките, анализът му е убедителен. Но, струва ми се, като цяло очеркът за поезията на Кирил Христов страда от известна нестройност и недоизясненост. Авторът неведнъж говори за низходящата линия в развитието на поета, за времето, в което той е „цял вкоренен“, за оформянето му, идейно и творчески, под влиянието на най-противоречиви обществени и литературни фактори, без да постигне обаче яснотата и системността, характерни за очерка „Цани Гинчев“. Поради това получило се е сякаш „изтегляне на въжето от другия край“, което, разбира се, авторът съвсем не е искал. Йосифов заляга да изтъкне ценното в любовната и пейзажна лирика на Кирил Христов и не смогва да изясни бързото и рязко преминаване по време на войните от позициите на индивидуализма и символизма на позициите на патриотарството и шовинизма, както преди това не са изяснени причините за изоставяне позициите със социални мотиви и преминаването на поета към символизма и индивидуализма. Веселин Йосифов се е опрял на оценката за военната поезия на Кирил Христов, дадена на времето от Георги Бакалов, но не разкрива

крайностите в творчеството на поета, който стигна до там, че се подписва с псевдонима Кирил Татаробългарски.

А това е нужно и не е било трудно, защото много е казано от други по този въпрос.

Такива бележки могат да се направят и към статията за Борис Шивачев, която, предназначена за предговор на „Писма от Южна Америка“, би трябвало да се задълбочи — а се изясни доколко „съдържанието, което Шивачев влага в понятието космополитизъм, по редица свои черти се доближава до нашето съвременно разбиране за интернационализъм“. С философските разбирания на Борис Шивачев доста е спекулирано в миналото, защо и сега да оставяме отворена вратата. Оценявайки заслужено ценното в творчеството му, не трябва да смятаме другото просто като „документ на една писателска младост, на която са присъщи и увлечението, и подражанието, и претенциозността“.

Общо взето полезното, което е направил Веселин Йосифов, не е малко. Но право на читателя е да иска повече, особено когато се отнася за критико-изследователски произведения. Дали авторът ще се съобрази с исканията, това е негова работа, обаче в искреността им не бива да се съмнява. А ако едни или други мнения не се покриват, необходимо е и тогава най-малко поне уважение и към чуждото гледище. От Йосифов имаме основание да искаме повече и затова, че сме сигурни в неговите възможности.

★

Две публицистични статии, кратки литературни портрети на Георги Бакалов, Крум Кюлявков и Пантелей Матеев, няколко рецензии — ето материалът, включен във втория раздел на книгата на Веселин Йосифов.

Това са сравнително малки произведения със своя особеност. Струва ми се, че тук е „своята земя“ на Йосифов. Той умее да изрази мисълта си лаконично и точно и най-често намира сполучливо илюстрация на разбиранятия си. Литературните портрети, разбира се, не се отличават (не е такава и задачата им) с цялостна преценка за творчеството на писателите. Те са писани „по повод“. Критикът изтъква на преден план онова, което ги е утвърдило и остава в съкровищницата на литературното ни наследство. Размерът (а вероятно и условията на писане — срок, редакционна поръчка и др.) не са позволили на Йосифов да се разгърне. Затова, ако творчеството на същите автори бъде обект на по-нататъшно внимание от страна на критика, той трябва да разшири изследванията си, да задълбочи анализите и изводите.

Веселин Йосифов е „оперативен“ критик. Той следи литературната продукция и има отношение към произведенията. Но кой знае защо пише малко рецензии. А поместените в книгата му, и особено „В голямото семейство“, говорят за изострено критическо чувство и усет, и то към произведенията със съвременна тематика. Докато в останалите рецензии („Септемврици“, „Събития в живота на Минко Минин“) има известна плавност, тук се извява най-пълно характерната за Йосифов страст да доказва разбиранията си. Ние ценим направеното от критика в областта на литературната ни история и популяризирането на наследството от миналото, смятаме за навремени и полезни рецензиите за книги с историческа тематика, но критикът все по-често трябва да застава лице с лице със съвременността. Повелята „да бъдем съвременни“ се отнася не само до писателя, но и до критика, чийто обект на изследване и теоретическо обобщаване е също съвременният живот.

★

Критиката е естетика в действие. Това не е просто общоприет израз. Изхождайки от позициите на комунистическата идеяност, въоръжен с познания за живота, чрез разглеждане на отделни произведения на литературата или творчеството на даден писател, критикът обобщава, прави изводи, посочва, открива. Това са неговите основни качества, в това се състои неговото творчество — да открие действителността в изкуството и по такъв начин да разшири, да задълбочи и обогати представата ни и за изкуството, и за действителността. Иначе той се превръща в регистратор, резоньор и най-често преразказва съдържанието на произведението. Тогава се изпарява и уважението към критика като личност и творец и мъчно се опре-

деля мястото му в литературния живот. А нека да си припомним—някога Гончаров призна, че е видял по-пълно създадения от него образ на Обломов едва след обобщенията на Добролюбов и разкриването на характера на героя от големия критик революционер демократ.

Разбира се, и критикът може да има предпочитания. Един ще бъде повече или по-малко и историк, и теоретик, и критик. Друг предпочита праха на архивите, трети се пази да не попадне в чужда територия. Има и такива, в чиито произведения преобладават теоретичните постановки. Няма нищо лошо в това. Но така или иначе, ако критикът държи на името и професията си, това в никой случай не трябва да става за сметка на критичното начало и няма нищо общо с бягството на някой от критиката в литературознанието като в по-тихо пристанище.

Като критик Веселин Йосифов разглежда и автори от литературната история и както вече се подчерта, има успех в тази насока. В редица произведения той талантливо се извява като критик-историк. За съжаление обаче от натрупания фактологичен материал той почти не прави теоретически изводи. Теоретикът и критикът, за разлика от критика и историка, у него стоят на разстояние. Струва ми се, че изобщо Василий Йосифов не обича да навлиза в „марсовото поле“ на теоретичния фронт. Но тук също се води истинската литературна битка, голямата битка за сегашните и бъдещи успехи в литературата ни. Между първите в тази битка все по-често искаме да виждаме и Веселин Йосифов и то не само като критик и историк, а и като теоретик, с разбиране за теоретическата същност на литературните проблеми.

ДИМИТЪР ПОПИВАНОВ

ЛИТЕРАТУРНА НАУКА И СЪВРЕМЕННОСТ

(Я. Эльсберг, М. 1959 г. „О бесспорном и спорном“)

През последните пет-шест години литературната наука в Съветския съюз претърпява истинско обновление. Само като си помисли човек колко грешки и заблуждения, колко неправилни възгледи бяха преодоляни за това късо време! И плахият тон, и емпиричният характер на литературната критика, и рецидивите на стеснено раповско схващане за литературата, и нетърпимото изоставане на есте-

тическата и литературно-теоретичната мисъл, и често пъти очевиден снизеният естетически критерии. Като че ли отдавна бяха времената, когато се брояха на пръсти сборниците с актуални литературно-критични статии и монографичните очерци за съветски писатели; когато липсваха поцялостни изследвания за новата руска и съветска литература, не се пишеха обобщаващи трудове за реализма и социалисти-